

ŽMOGAUS ESM INTENCIONALINI AKT ŠVIESOJE

Prieš dvylik met Vercors slapyvardžiu prisidengs rašytojas išleido intriguojančią knygą *Je suis juos pažinsite*, praturtindamas ją fantastinio žanro *science fiction* literatūra¹. Šiame romane autorius aprašo labai savotišką gyvybę gentį, kuri savo elgesiu ir pagrindinėmis savybėmis primena žmoniją. Knygos pasakojimas sukasi apie vieną centrinę problemą, būtent: ar pridera šiuos keistus padarus vadinti tikrais žmonėmis ir statyti jiems moralinius reikalavimus? Nors Vercors knyga neturi nė menkiausios mokslinės vertės ir neskelbia jokios filosofinės doktrinos², tačiau jos pagrindinis klausimas gana tiksliai aptaria ir šio rašinio problemą: kokia yra žmogaus prigimtis ir kaip galima šią prigimtį pažinti?

Žmogaus esmės problema yra nepaprastai paini, plati ir sudėtinga. Tai yra viena iš tų giliausių mąstelių, kurios pasižymi savo nepakartojamu svarbumu ir neišsemiamumu. Tačiau nors ir stovime prieš pačią sunkiausią problemą, neprivalome, kaip teisingai perspėja Jaspersas³, stokoti drąsos peržengti savo ribotumą ir surasti naujos šviesos žmogaus paslaptį ir suprasti. Šiame rašinyje norime iškelti tiesą, kad prasmingiausiai apie žmogų liudija jo paties intencionaliniai aktai, nes juose atsispindi pagrindiniai žmogiškosios esmės bruožai. Prieš šią žmogui būdingą aktų analizę prieisime tik pirmą apsvaistę kelis žanginius klausimus, kurie mums atrodo neišvengiami. Kadangi žmogaus sava voka išskyla

¹ Vercors (slapyvardis), *You Shall Know Them*, New Yorkas, Little, Brown, 1953.

² Literatūra, būdama žmogaus dvasios išraiška, gali iškelti labai prasmingas problemas, nors metodiškas jų išsprendimas ir nėra jos uždavinys. Kurdamas meninius turinius, rašytojas stovi prieš tas pačias tikrovės ir gyvenimo problemas, kurios pažadina ir filosofų nuostabą. Filosofijos ir literatūros santykį pas mus yra domiai nušvietęs dr. Juozas Girnius. Žr. *Žmogus be Dievo*, 377-381 psl.

³ « One can take courage to try to do that which passes beyond his strength from the fact that it is a human problem, and man is that creature which poses problems beyond his powers ». *Reason and Existenz*, translated by William Earle, New Yorkas, The Noonday Press, 1957, 50 psl.

kasdienin je patirtyje, pirmiausia turime pakalb ti apie žmog kaip priešmokslinio pažinimo objekt . Šiam klausimui panagrin ti skirsime žangin rašinio skilt . Žinia, žmogus yra ne vien priešmokslinio pažinimo dalykas, bet taip pat vairi moksl objektas. Be biologijos, antropologijos ir sociologijos, žmog tiria net dviej r ši psichologijos mokslai. Filosofin s ir eksperimentin s psichologijos skirtumui nušviesti bus antrosios skilties uždavinys. Tre ioje ir pagrindin je rašinio skiltyje apsvarstysime intencionalini akt prasm ir tai, k jie liudija apie žmogaus esmin strukt r .

Žmogus kaip pr i ešmoksli nio pažinimo obje kt as

Filosofija, mokslas ir menai suponuoja nat rali patirt , spontanišk j daikt pažinim . Kitaip sakant, filosofija, atskiriej i mokslai ir menai visuomet atsiremia kasdienin patirt arba priešmokslin s moningum , kuris gyjamas be ypating protini pastang ir be metodiškai tvarkomo d mesio. Pradinis pažinimas, kuris pagimdo daikt visuotines s vokas, ateina kažkaip neišvengiamai, vesdamas žmog visiškai nauj egzistencijos form . Visi žinome, kad asmuo, kuris apie mokslus ir filosofij neturi n elementariausio supratimo, lengvai paž sta spalvas ir daikt pavidalus, išskiria gyvus daiktus nuo negyv daikt , pastebi vairias gamtos apraiškas ir sugeba aptarti, nors ir ne formaliai, žmogaus gyvenim supan ius faktus, b tent, kad žmogus gyvena ir miršta, galvoja ir jau ia, džiaugiasi ir li di, mato ir girdi, išgyvena kalt ir laim . Vis ši fakt pažinimas nereikalauja nei elementaraus išsimokslinimo, nei specialaus metodo, nei laboratorinio tyrin jimo ⁴.

Priešmokslinio pažinimo objektu yra ir pats žmogus. Pradinis žmogaus apie save pat s moningumas gimsta ir išsivysto jau priešmokslinio pažinimo plotm je. Kuomet metodiškai nusigr žiame nuo ties ir sprendim , kurie moksl iškai aptaria žmogaus galias ir jo elges , mes vis tiek žinome, kad žmogus yra gyva b tyb , sugebanti galvoti, spr sti, džiaugtis, jausti ir svajoti. Visi šie dalykai pasireiškia labai prasmingu aiškumu, nes mums j nereikia išvesti iš koki dar pagrindinesni fakt ar atskleisti grynai loginio protavimo b du. Mums yra taip pat aišku, kad šie tiesioginiame pažinime suvokti faktai apie žmog radikaliai skiriasi nuo vairi samprotavim , aiškinim , išvedžiojim ir nuomoni .

⁴Plg. C. J. Ducasse, *Philosophy as a Science*, New Yorkas, Oskar Piest, 1941, 118-123, 218-222 psl.

Pavyzdžiui, kuomet teigiame, kad raudonplaukiai žmonės yra piktesni už šviesiaplaukius, mūsų sprendimas nėra akivaizdus, bet grynai teorinis. Evidentiška tiesa reikia laikyti tik tą faktą, kad žmonės pyksta. Labai panašiai atvejį turime ir tuomet, kai sakome, kad genialių vaikų mirtingumas yra žymiai didesnis už normalaus gabumo vaikus. Galimas daktas, kad šia pateikiame statistiniu metodu susektą objektyvią išvadą, kuri taikant tiesioginį su evidencijos neturi. Taip pat dažnai sutinkame nuomonę, kad moteris pažįsta intuityviau, o vyras protu, kad mūsų stime moteris yra intuityvinis tipas, vyras — diskursyvinis. Šia randa tikrai vieną primityvų faktą, kad moteris ir vyras sugeba pažinti, kai tuo tarpu lygi kognityviniai skirtumai tiesioginiu akivaizdumu nepasižymi. Iš šia seka, kad tik akivaizdžiose duotybėse, kurios atsikleidžia natūralios patirties plotmėje, mokslai ir filosofija randa savo išėjties taškus, nes šiose srityse vystomas pažinimas yra tik primityvus ir neišvengiamojo pažinimo taisyklės. Psichologas, kaip ir kiekvienas kitas mokslininkas, žengia laboratorijose su hipotezėmis ir teorijomis, bet su jau žinomais faktais. Visiškai nieko nežinodamas apie girdėjimo ar regėjimo aktus, jis tikrai negalėtų atlikti šių aktų eksperimentinius tyrimus. Prof. Maslow visai teisingai pastebi, kad psichologiniai žiniai rinkime eksperimentinis tyrimas yra ne pirmasis, bet greičiau paskutinysis žingsnis⁵.

Filosofiniai ir eksperimentiniai psichologijos skirtumai

Žmogaus ir jo prigimties klausimas gali prasiveržti net priešmokslinį plotmėje, atkreipdamas savo mokslininko dėmesį ir pažadindamas filosofo nuostabą. Tačiau šis klausimas kasdieninis pažinimas neturi visuotinai galiojančių atsakymų, nes šiame pažinime moksliniai nagrinėjimai ir filosofiniai svarstymai idealai pasilieka nesuprasti ir ne gyvendinti⁶.

Žmogų tiria ne vienas, bet keli mokslai, kaip antropologija, sociologija, psichologija, biologija ir biochemija. Žinia, šie mokslai skirtumai yra ne paįiamie tyrinėjimo objekte, bet nagrinėjimo

⁵ Abraham A. Maslow, *Nebraska Symposium on Motivation*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1955, 2 psl.

⁶ « Like the sciences, it [common sense] is an accumulation of related insights into the data of experience. Like the sciences, it is the fruit of a vast collaboration. Like the sciences, it has been tested by its practical results. Still there is a profound difference. For the sciences have theoretical aspirations, and common sense has none ». Bernard J. F. Lonbrgan, *Insight*, New Yorkas, Philosophical Library, 1958, 179 psl.

poži ryje ir metode. Pavyzdžiui, antropologija žmog tiria rasiniu, kilm s ir gyvenimo b do poži riu ; sociologijai svarbu pagvildenti žmog grupiniu ir bendruomeniniu atžvilgiu ; psichologija žvelgia i žmog iš mentalin s perspektyvos ; biochemija j studijuoja cheminio vyksmo poži riu ⁷.

Atrodo, kad joks kitas objektas n ra taip vairiai tyrin jamas kaip žmogus. Jokioje kitoje b tyb je nerasime tokio išsišakojimo ir sud tingumo, tokio turiningumo ir paslaptingumo. Tod l ir nenuostabu, kad žmogaus prigimtis yra neišsišakojanti specialij moksl atžvilgiais ir metodais. Šis neišsišakojimas ypatingai atspindi psichologijos moksl e ir jos dvilypum e.

Populiariuose veikaluose ir vadov liuose paprastai teigiama, kad apie 1879 m., kada Wundtas steig savo pirm j laboratorij Leipcige, psichologijos mokslas atsiskyr nuo filosofijos ir išaugo autonomišk disciplin . Toks teigimas yra gana klaidinantis, nes jis gali reikšti, kad Wundtas žmogaus klausim išjung iš filosofijos mokslo r m , patik damas j išimtinai eksperimentinei psichologijai ⁸. Turime ia pasteb ti, kad filosofija niekada žmogaus klausimo iš savo problematikos neišbrauk ir išbraukti negali. Ir šiandien, gal daugiau negu bet kada, žmogaus klausimas filosofijoje užima centrin viet . Tikrai n vieno nesuklaidinsime pasak , kad n dienin egzistencin filosofija yra ne kas kita kaip filosofin psichologija, nes žmoguje ji mato b tyb , kurioje susib ga ir susitelkia visos problemos. Griežtai kalbant, naujoji psichologija, išbudusi 19 amžiaus gale, nuo filosofijos neatsiskyr , ir tai d l to, kad ji filosofijai niekada ir nepriklaus . Nauj j psichologijos moksl pagimd ne kokia filosofijos kriz , bet nauj empirini fakt atskleidimas, naujas tyrin jimo poži ris ir naujas mokslinis metodas. Manome, kad šie trys dalykai kaip tik ir apsprendžia skirtum tarp filosofin s psichologijos (žmogaus filosofijos) ir eksperimentin s psichologijos. Nor dami paryškinti š psichologijos dvilypum , turime bent trumpai sustoti prie bendr j princip , kurie j pagrindžia.

Vis pirma, filosofas savo darb pradeda su spontaniškai ir neišvengiamai pažintais faktais. Kaip mat me, j atidengimas nereikalauja nei eksperimentini bandym , nei technini priemoni . Kiekvienam yra aišku, kad žmogus yra nepadalintas organizmas, kuris jau ia, galvoja, sprendžia ir siekia. Ta iau filosofas

⁷ Biochemijos žvilg žmog m s literat roje yra aptar s dr. Bronius Baškys, *Gyvyb kaip cheminis procesas*, žr. *Aidai*, 1965 m. 2 nr., 68-72 psl.

⁸ Wundtui pirmiausia r p jo ne žmogaus klausimo nufilosofinimas, bet fiziologini ir psichini vyksm koreliacija ir paralelizmas. Žr. *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, Leipcigas, Engelmann, *1893.

iš ši fakt atsirenka tik pa ius akivaizdžiausius ir turiningiausius prasmingumo atžvilgiu. Jis ieško dalyk , kurie yra ne tik aišk s, bet ir m slingi, ne tik elementar s, bet ir giliai prasmingi, ne tik konkret s, bet ir kokybin s prigimties. Tokios r šies patirtys filosofui kelia autentišk nuostab ir pažadina gilesnio pažinimo troškul . Tokiu b du atsiveria naujo pažinimo horizontas ir gimsta filosofin s mon .

Eksperimentin psichologija taip pat suponuoja nat rali j patirt ir jos duotybes, ta iau šio tyrin jimo d mesys iš kart krypsta eksperimentinius faktus, kuri atidengimas remiasi akyliau ste b jimu, technikin mis priemon mis, matavimais ir statistine analize. Ypatingai pabr žtinas yra psichologo užsiangažavimas tiksliam matavimui ir kiekybiniam fakt aptarimui. Pavyzdžiui, psichologui yra visuomet svarbu apskai iuoti dirgintoj ir j iššaukt pajaut intensyvumus, arba nustatyti vairi mokymosi b d kiekybinius skirtumus gautuose rezultatuose.

Filosofin psichologija skiriasi nuo eksperimentin s psichologijos ir savo metodais. Modernioji žmogaus filosofija, kaip ir tradicin , visuomet savo darb pradeda su primityviais faktais, charakterizuojan iais žmogaus gyvyb ir veikl . Atsirinkusi ir išanalizavusi žmogui b dingus aktus, filosofija stengiasi apib dinti ne tiktai galias, kurias pasteb tieji aktai b tinai implikuoja, bet ir j ontologin pagrind . Filosofinio nagrin jimo tvarka, atremta priežastingumo princip , reikalauja, kad pirma b t apsvarstyta tai, k žmogus aktualiai daro ir kaip veikia, nes tik veikimo b das ir savyb s gali parodyti jo esmines galias ir nušviesti ši gali ontologin pagrind . Jau nuo seniausi laik filosofams yra žinoma, kad tarp veikimo ir buvimo pagrindo yra glaudus ir b tinas ryšys. Daikto ar organizmo veikimas priklauso nuo buvimo. Kitaip saktant, b tyb veikia taip, kaip ji b na. Veikimas yra visuomet apsprendžiamas buvimo, tod l, koks yra buvimas, toks yra ir veikimas. Yra nesunku suprasti, kad veikimas nekyla iš sav s, bet iš b ties ir tod l savo ypatyb mis jis visados apreiskia b ties ypatybes. Pavyzdžiui, kuomet sakome, kad gyvulio ir žmogaus veikimas yra tikrai skirtingas, mes taip pat turime pripažinti, jog gyvulys ir žmogus ne tik kitaip reiškiasi, bet ir kitaip yra pa iuose savo b ties principuose. Tik b ties pagrindu priklauso priežasties (*principium*) teis , kai tuo tarpu veikimas yra antraeilis dalykas, pasekm , išdava (*principiatum*). Jei kurio objekto veiksenoje ir apraiškose, sakysime, neužtinkame jokio gyvybinio akto, kaip augimo, dauginimosi ir t.t., tai tuomet negalime tvirtinti, kad tas objektas turi vitalin prigimt . Iš kitos pus s, augal tropizmai (sugeb jimas reaguoti švies , dr gm ar temperat r)

neduoda pagrindo teigti, kad augaluose slypi s moningumo galia, kadangi šios apraiškos jokios psichin s galios visiškai neimplikuoja⁹.

Yra labai svarbu pasteb ti, kad filosofin žmogaus analiz nieko bendro neturi su eiliniu steb jimu, paprastu, nors ir visiškai tiksliu, aprašymu, indukcijos ir pozityvaus patikrinimo metodu. Filosofijos metod b dingiausiai charakterizuoja autentiškas sis skverbimas žmogišk j akt prasm . Kitaip sakant, pats esmingiausias filosofijos metodo bruožas yra protin s žvalgos aktas, kuriam atsiskleidžia išimtinai svarbi dalyk esm s ir prasm s¹⁰. Taigi, psichologija, tikrai užsitarnaujanti filosofijos vard , priklauso nuo žvalgos specifiškai žmogiškus aktus, kurie patiriami betarpišku b du.

Jei pats svarbiausias filosofin s psichologijos metodo bruožas yra racionalinis žvilgis pagrindines žmogaus veiksenos formas, tai b dingiausias eksperimentin s psichologijos metodo bruožas yra jo empirinis charakteris. Eksperimentin psichologija vysto grynai pozityv tyrin jim , kuriame pradini empirini fakt teis tumas nustatomas ir pagrindžiamas tik kitais empiriniais faktais. Labai suglaustai ir formaliai š metod galime aptarti tokiu b du. Vis pirma, psichologas tiesioginiai stebi žmogaus elges , vadovaudamasis kruopš ia steb jimo technika ir laboratoriniais instrumentais. Antra, vienam ar kitam žmogaus elgesio aspektui nušviesti jis suformuluoja hipotez arba nusp jant j sprendim , kuriame spraudžiamas priežastingumo principas. Treia, ši hipotez patikrinama (vadinasi, priimama ar atmetama) tam tikslui parengtuose bandymuose. Ir ketvirta, psichologas suformuluoja ir paskelbia atitinkam elgesio d sn , kuris lieka atviras naujiems faktams ir patikslinimui.

Jau anks iau min jome, kad filosofin psichologija ir eksperimentin psichologija žvelgia žmog skirtingais poži riais. Žinoma, atsirinkdamos skirtingus tyrin jimo aspektus, šios dvi disciplinos tuo pa iu ieško ir skirting žini bei išvad . Filosofin s psichologijos žvilgis yra nukreiptas žmogaus esm , pat egzistencin pagrind . Toks tyrin jimas, aišku, suponuoja giliausi ir pagrindiniausi poži r . Kitaip sakant, filosofui r pi peržengti visas pozityvias ir specialias analizes ir surasti pat aukš iausi j

⁹ Thomas V. Moore, *Dynamic Psychology*, Philadelphia, Lippincott, 1926, 79-97 psl. ; J. A. Bierens de Haan, *Animal Psychology*, Londonas, Hutchinson's University Library, be datos, 76-81 psl.

¹⁰ Žr. mano straipsn *Filosofijos problematika ir metodas, Aidai*, 1965 m. 3 nr., 103-118 psl.

tyrin jimo laipsn . Tod l galime sakyti, kad filosofas žvelgia žmog buvimo atžvilgiu ir ieško metafizinis ties .

Eksperimentinei psichologijai yra visai nesvarbu atidengti žmogaus esminis rang , apsr sti jo vert ir nustatyti jo viet tikrov je. Šios r šies psichologija metodiškai atsiriboja nuo filosofini problem , žvelgdama žmogaus psichines apraiškas empiriškai, statistiškai ir kiekybiškai. Tod l eksperimentinis psichologijos požis yra nušviesti žmog iš psichinio taško ir nustatyti d snius, kurie tvarko jo elgsen .

INTENCIONALINI AKT PRASM IR LIUDIJIMAS

Pats svarbiausias ir esmingiausias dalykas, kur galime pastebėti žmogišką patirį sferoje, yra jo sugebėjimas atlikti ir išgyventi intencionalinius aktus. Terminas *intencionalinis* yra ne vartojame prastine prasme, kuri ima ketinimo ir tikslo s vokas. Šiuo žodžiu vadiname kiekvieną patirtį, aktą, veiksni, kuriame randame s moning ir prasming santykį tarp žmogaus ir objekto ¹¹. Kitaip sakant, *intencionaliniu* vadiname kiekvieną aktą, kuris išreiškia žmogaus dialogą su tikrove: daiktais, vertybėmis, kitais asmenimis ir Dievu.

Reikia pasakyti, kad ne visose patirtyse, kurios žmoguje pasireiškia, galime rasti prasmingą ir racionalų ryšį tarp asmens ir objekto. Nuovargio patirtis, bloga nuotaika, alkio sensacija, susierzinimo išgyvenimas ir t.t. neturi subjekto-objekto struktūros. Žinoma, aukščiau suminti dalykai būtinai suponuoja tam tikrą priešastį, nes jie būna iššaukti tam tikrą lyg ar dirgintoji!. Taiau šiose patirtyse rastas priešastingumo santykis nesutampa su intencionaliniu santykiu. Išties, jei nuovargio patirtis nesuponuoja priešasties pažinimo, tai džiaugsmo, vilties, liudisio ir pagarbos intencionaliniuose aktuose priešasties pažinimas yra patib tiniausia s lyga. Žinoma, turime pripažinti, kad žmogus, patirdamas slegiančią nuotaiką ar nuovargį, dažnai stengiasi sužinoti šią patirį priešastis. Taiau ir tuomet, kai jam pasiseka susiekti savo išgyvenimo šaltinius, j turiniai d l to n kiek nepakinta. Iš patyrimo žinome, kad mūsų nuovargio stovis esmiškai nepakinta ir išlaiko savo tapatybę net ir tuomet, kai prisimename, kad prieš ¹¹

¹¹ Šis s vokas skolinamas iš fenomenologinis filosofijos atstovų, kuri raštuose *Intentionalität* terminu aptariama esminis monis ypatyb . Plg. Franz Brentano, *Psychologie vom empirischen Standpunkt*, Leipzigas, 1924, It., 120, 269 psl., IIt., 133 psl.; Edmund Husserl, *Logische Untersuchungen*, Halle, Max Niemeyer, 1928, II t., 243 psl.; Dietrich von Hildebrand, *Christian Ethics*, New Yorkas, David McKay Co., 1953, 191 psl.

tai ilgai ir intensyviai dirbome. Tod l ir seka, kad kai kurie žmogaus aktai visiškai nepriklauso nuo s moningo j šaltini pažinimo. Paprasto stovio turinys yra apsprendžiamas ne racionali u keliu, nes ir tuomet, kai priežastis paž stama, ji pasilieka su patirtu stoviu prasmingai nesurišta.

Jei palyginsime paprastas b senas ir stovius su vilties, džiaugsmo, li desio, neapykantos, abejon s ir sitikinimo aktais, pastebime, kad pastarieji implikuoja tikr pokalb su vairiais tikrov s elementais. Visuose šiuose aktuose randame žmog prasmingai besikreipiant suvoktus objektus. Mes ko nors tikim s, kuo nors džiaugiam s, d l ko nors li dime, kuo nors abejojame, k nors tikime ir t.t. Jei paprastose b senose pasigendame objekto, kuris iššaukian iai prieš mus stov t , tai intencionaliniuose aktuose objektas mus betarpiškai apeliuoja, pagr sdamas ir išvystydamas m s išgyvenimus tikrai prasmingu b du. Iš ties , jei bloga nuotaika pasireiškia tik kaip fizini ar psichini priežas i išdava, tai vilties ir džiaugsmo aktai niekada neišsivysto brutalaus priežastingumo pas koje. Intencionalios prigimties aktai reikalauja, kad juos motyvuojantieji objektai b t pažinti kaip svarb s, turiningi ir vertingi.

ia privalu pasteb ti, kad intencionaliniai aktai, kurie pasižymi nauja, autentiška prigimtimi, neturi b ti sumaišyti su teleologin m ir instinktyviom apraiškom bei j patirtimi. Analizuodami troškulio, alkio ir mieguistumo patirtis galime aiškiai suprasti, kad tai n ra paprastos b senos, nes jose randame nauj element . Teleologin se ir instinktyvin se apraiškose yra austas savotiškas dinamizmas, tampa, aklas skatinimas ir siekimas. Kitaip sakant, ia randame tam tikr biologin , imanentišk ir spontanišk raginim vieno ar kito tikslo kryptimi. Labai dažnai žmogus š instinktyv past mim patiria s moningai, ta iau toks protinis suvokimas dar nereiškia, kad ia turime reikal su intencionaliniais aktais, nes protas instinktyvi j akt suformavime nedalyvauja. Teleologinis dinamizmas yra apsr stas fiziologin s j gos, o ne žmogaus proto ar valios. Šios r šies tendencijos iškyla ir gyja sau b - ding krypt visiškai neatsižvelgdamos žmogaus racionali n ir asmenin autoritet . Tod l tikslinga instinkto kryptis patiriama tik kaip aklas ir brutalus past mimas. Šis vyksmas tikslo kryptimi, kaip sak me, gali b ti s moningai pažintas, ta iau ia randamas galutinum as yra apspr stas ir nustatytas nes moningu b du. Ties ir fakt , kad tarp instinkto ir objekto yra tam tikra koreliacija ir koordinacija mes atidengiamo tik v liau ir išoriniu b du, panašiai kaip galutinum as ir tikslai yra atpaž stami fiziologiniuose vyksmuose. Visiškai kitaip yra su intencionaliniais aktais, kuriuose

žmogus pasireiškia kaip asmuo, vadinasi, su savo paties autoritetu, su tam tikra nepriklausomybe ir priežastingumu, kuris kyla iš jo paties asmeninio centro.

Iš tikrų, intencionaliniai aktai labai aiškiai atspindi žmogaus kaip asmens ir individo prigimtį. Jie betarpiškai liudija, kad žmogus yra protingumu ir laisve apsuptytas. Todėl intencionalumas, kuris suformuoja su sąmoningumą ir laisvumą, yra pagrindinis žmogaus originalumo ir dvasingumo bruožas¹². Paprastos bėsenos, instinktyvios apraiškos ir teleologinės tendencijos apie žmogaus autentiškumą visiškai nieko neliudija. Panašias apraiškas ir tendencijas užtinkame taip pat gyvulių ir vabzdžių pasaulyje, kai tuo tarpu intencionalinių ypatybių randama tik žmogaus veiksenoje. Šios ypatybės suteikia jam vieninteliškumą ir labai svarbių vietų tikrovėje. Per intencionalinius aktus žmogus suvokia savo ir kitų objektų tikroviškumą ir tampa šio tikroviškumo vieninteliu skelbėju. Tik per žmogų daiktai išvedami iš kognityvinių tamsos ir atskleidžia savo prasmę, kurią jie patys nepajęgia suprasti. Žinia, ir gyvulys sugeba realizuoti patį pažinimą, tačiau toks pažinimas ne stengia prakirsti išorinį daiktą lukštą ir suprasti jo reikšmę, vertę, prasmę ir svarbą. Gyvulys, kaip teisingai pastebi Joseph Nuttin¹³, yra išimtinai biologinis ir stagnatyvus, ne stengiantis siveržti doros, mokslo, religijos ir istoriškumo sferas.

Norėdami kiek aiškiau suvokti tai, kaip intencionaliniai aktai liudija apie žmogaus esminį rangą, turime kruopščiau panagrinėti jo šis, savybes ir tarpusavio santykius.

Visus intencionalinius aktus galime suskirstyti dvi pagrindines klases. Pirmajai grupei priklauso kognityviniai aktai, kuriais vairius tikrovės aspektus suprantame ir pažįstame. Antrajai grupės sudaro responsai, kuriais suvoktiems dalykams atsakome su savo pačių apsisprendimu ir tam tikru nusiteikimu. Šioje vietoje labai paranku pastebėti, kad tarp šių dviejų kategoriškai skirtingų aktų

¹² « Intentionality, as we employ the term in our context, is a decisive mark of spirituality. Teleological relations, on the other hand, pervade the entire nonspiritual world », D. von Hildebrand, *Christian Ethics*, New Yorkas, David McKay Co., 1953, 195 psl.

¹³ « As a rule, animal behaviour is confined to the biological development dictated by the species. Now, man manifests, besides dynamisms similar to those of animals, one characteristic feature: his dynamism goes beyond the boundaries of a biological species. In human activity there is a drive towards a certain self-transcendence, i. e., a force which tends, by *conscious* intervention and *personal* effort, to go beyond the merely spontaneous development of the biological process of growth ». *Psychoanalysis and Personality*, trans. by George Lamb, New Yorkas, Mentor Books, 1962, 186-187 psl.

yra vienas b tinas ryšys. Responsai arba atsakomieji aktai, kaip li desys, entuziazmas, pagarba, ištikimyb , suponuoja intencionalin pažinimo akt , nes pažinimas yra atsakymo b tiniausia s lyga. Kitaip sakant, atsakomieji aktai yra galimi tik tuomet, kai j objekt prasm ir svarba b na racionaliai atidengta. Pavyzdžiui, pagarbos responsas suponuoja dalyk , kuris yra pažintas kaip tikrai svarbus ir nusipelnantis pagarbos.

Intencionaliniai percepcijos, suvokimo, sprendimo, protavimo, vaizduot s ir atminties aktai priklauso pažinimo kategorijai, nes jie visi dalyvauja s moningumo temoje ir atlieka pažinimo vaidmen . Vienu žodžiu, visi šie aktai turi reikal su pažinimu, kuris juos esmiškai apsprendžia. Nor dami apib dinti, koku b du šis apsprendimas vyksta, privalome sumin ti tris principinius dalykus. Pirma, vis pažinimo akt turinys nustatomas ne subjekto, bet objekto. Net ir vaizduot s akt apsprendimas ateina iš objekto pus s. Ant-ra, kiekviename pažinimo akte intencionalumas «keliauja» iš objekto subjekt , nes ia tik objektui leidžiama « kalb ti » ir save atskleisti. Pažinimo akte žmogus leidžia objektui skelbtis ir atiduoti savo kognityvin medžiag . Tre ia, visi pažinimo aktai turi pri mimo bruož . Šiuose aktuose žinios apie daiktus ir j ypatybes yra pirmiausia priimamos ir gyjamos, o tik v liau išlaikomos ir skelbiamos.

Visai skirtingos r šies intencionalum aptinkame atsakomuo-siuose aktuose. ia visas kokybinis turinys yra ne objekto pus je, bet pa iame žmoguje. Kaip tik d l to ir intencionalinio ryšio kryptis ia yra visai kitokia, b tent, jis iškyla subjekte ir eina objekt . Taip pat pažym tina, kad atsakomieji aktai neatlieka jokios gjimo funkcijos. Pavyzdžiui, džiaugsmo ar meil s išgyvenim turiniai yra visuomet apspr sti paties žmogaus. Šie aktai yra paprastai adresuojami svarbiems objektams ar kities asmenims ir, pagaliau, juose joki informacij apie tikrov ne gyjama, o tik jau suprastai tikrovei kalbama ir j prasingai linkstama.

Šitaip aptar pažinimo aktus ir paryškin j ypatybes, mes-kime dabar žvilgsn intentionalinius responsus. Savo analiz galime prad ti suskirstydami respons kategorij tris klases, ku-ri kiekviena skirtingai liudija apie žmog ir jo galias.

Pirmai atsakom j akt klasei priklauso abejon s, sitikinimo, prileidimo, tik jimo ir kiti aktai. Nors šie visi aktai labai aiškiai suponuoja pažinim ir juo bazuojasi, ta iau jie patys jokio pažinimo neteikia. Paimkime sitikinimo akt . Nesvyruodami ga-lime sakyti, kad sitikinimas remiasi racionaliū tam tikr dalyk suvokimu, ta iau jo specifinis bruožas yra ne suvokimas, bet ištartasis *taip*ši dalyk buvimui. Žinoma, žmogus n ra absoliu iai

laisvas sitikinimo ar ne sitikinimo atžvilgiu, nes tik žinojimas gali nustatyti kok atsakym dera duoti. Kadangi žinojimas n ra visuomet pakankamai akivaizdus ir pilnas, žmogus abejon s akte netaria radikalaus *taip* ir krypsta neigim , vis d lto atsisakydamas ištarti galutin *ne*.

Antrajai atsakom j akt grupei priklauso visi valios veiksmai siaur ja šio termino prasme. Kuomet kalbame apie valios aktus šia specifine prasme, mes turime galvoje laisv užsiangažavim tam, kas dar n ra gyvendinta, atlikta, pasiekta. Šitaip suprastas valingumas b tinai implikuoja valios gali , kuri yra kiekvieno tikrai žmogiško veiksmo pagrindas ir s lyga sigilin laisvo užsiangažavimo aktus lengvai pasteb sime, kad j ontologiniame pagrinde — valioje — yra austos dvi skirtingos perfekcijos. Pirma, valia sugeba pagimdyti ir suformuoti savo pa ios akt arba s moning nor , kuris yra autentiškas, laisvas ir motyvuotas. Ir antra, valia sugeba valdyti ir pastumti veiklon prot ir tam tikras organines galias. Valia n ra skirta protauti, spr sti, analizuoti ir atlikti fizinius bei fiziologinius uždavinius, ta iau ji sugeba pastumti prot m stymo aktus, o organizm fizinius ir kai kuriuos fiziologinius veiksmus. Iš ties , valia yra kiekvieno prasmingo nutarimo ir asmeniško apsisprendmo principas ir šaltinis. Viename savo veikale šv. Augustinas labai taikliai paaškina, kad niekas n ra tokioje visiškoje asmens galioje kaip jo paties valia ¹⁴. Valia yra vis intencionalini akt aprobuotoja ir asmenin s intervencijos galutinis principas, aptariantis žmog pagrindinai ir tobulai.

Tre i j atsakom j akt klas sudaro meil s ir neapykantos, džiaugsmo ir li desio, vilties ir nevilties, pagarbos ir neapykantos, entuziazmo ir pasipiktinimo aktai. Visose šiose apraiškose, kurios gali gimti tik žmoguje, aptinkame aišk intencionalin faktori , nes ir emociniai aktai remiasi objekt g rio pažinimu, kuris juos ir motyvuoja. Yra kiekvienam aišku, kad daiktai, kurie neturi nei gilios prasm s, nei ryškios svarbos, tikro džiaugsmo ar li desio neatneša. Paprastas vykis ar faktas (sakykime, kad žiemos metu esti šalta) neiššaukia mummyse nei pagarbos, nei pasipiktinimo, kadangi ia gilesn s svarbos ar g rio ne žvelgiame. Ta iau kilnus darbas, teisingas atsilyginimas ir nesavanaudiškas elgesys gali (ir tur tu) iššaukti pagarbos atsakym . Žinoma, b - damas laisvas, žmogus gali nusikreipti nuo tikr j vertybi ir atmesti objektyv pri jim prie tikrov s. Jis visuomet gali vadovautis subjektyviu pasitenkinimu kaip vienintele veiklos gaire ir

¹⁴ *De Libero Arbitrio*, III, 3.

norma. Ta iau ir šiuo atveju žmogaus veikla nepraranda intencionalinio charakterio, o ir jis pats nevirsta paprastu daiktu ar eiliniu organizmu.

Intencionaliniai aktai, kurie išreiškia žmogaus dialog su objektais, liudija apie jo autentišką prigimtį, vieninteliškumą ir neprilygumą. Mitytojai, nordami vienu žodžiu apibūdinti šias savybes, pasinaudoja dvasios terminu. Jis supratimu, dvasia nėra kokia svetima, antgamtinė substancija ar principas, dvasia žmogaus esmė¹⁵, bet pati esmė su konstitutyvinis elementas, galinantis žmogų apsireikšti žmogiškai. Iš tiesų, žinoma, neseka, kad asmuo yra grynai dvasia. Be biologinių ir fiziologinių vyksmų gyvybė yra nesuvokiama, bet ši vyksmų kad ir kruopščiau analizavę nieko nepasako apie žmogaus sugebėjimą sippingoti ir pažinti, gerinti vertybėmis ar liudijant praradimo, turinti prasmingą viltį ar besilyginiai kūrėnys. Tik protinai tinginystė pagimdo norą suvesti šiuos dalykus biologinius principus. Tai iau yra labai nelogiška minti suvesti intencionalinius aktus į tas kategorijas, kurias minėti aktai supranta, nušviečia ir peržengia.

Turime pripažinti, kad mūsų išvedžiojimai buvo labai skubūs ir schematiški. Tai iau manome, jog mums pasisekė nurodyti bent žmogaus esmės tyrinėjimo principus ir išėities taškus. Iš tiesų, jei norime suvokti žmogaus esmę, privalome radikaliau išgvilinti tų sūmoningumą ir prasmingumą, kur atidengiamo intencionaliniuose aktuose. Tai vienintelis kelias, kuris filosofijos mokslui yra atviras.

Dr. J. L. Navickas

Newton, Mass., J. A. V.

¹⁵ Šitoki dvasios sampratą klasiinei filosofijai primeta modernieji pozitivistai. Pūg. Richard Taylor, *Metaphysics*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963, 30 psi.

THE NATURE OF MAN IN THE LIGHT OF INTENTIONAL ACTS

by

J. L. Navickas, Ph. D.

Summary

The chief purpose of this paper is to develop a conception of man's essential structure from the viewpoint of intentional acts. The article aims on the one hand at integrating phenomenological approach into philosophical anthropology, and on the other hand at making a contribution to the study of man from the point of view of traditional psychology. Phenomenological method has been a source of illuminating ideas mainly because of the attention it gave to specifically human acts, and also because it brought out the notion of intentionality in the realm of mental experiences. The basic feature of specifically human activity is its intentionality. Therefore, concern with intentionality is concern with the intimate reality of man. Accordingly, to take account of the specifically human operations means to establish a spiritual conception of man. The term "spiritual" signifies an authentic notion of man which does not believe in reducing all human activity to the lower levels of action, namely, teleological, instinctive, and reactive. Neither our intellect nor our will is participating in instinctive and brutally caused acts.

The essential thing to be demonstrated is that certain acts of man are strikingly meaningful, transparent, rational, and dialogical. Perceiving and affirming, understanding and imagining, hope and doubt, conviction and expectation have their intentionality, not because they resemble some instinctive trend, but because they are what instinctive trend never is, namely, rational and dialogical. There are two distinct categories of intentionality: the first one appears in cognitive and receptive acts, the second — in responsive and affective acts. Responsive operations are related to cognitive operations not only by similarity but also by functional complementarity.

By means of the intentional act man overcomes the determinism of nature and of biological processes. Intentionality is a mode of being-in-the-world. Through intentionality man becomes himself. Man "becomes himself" because it is precisely through cognitive and responsive operations that he breaks through the facticity of nature. By virtue of this break-through, man is man and not a mere thing of nature. When one is understanding and judging, one is experiencing

one's own rationality ; when one is deliberating and choosing, one is grasping one's own freedom ; when one is loving and rejoicing, one is experiencing one's own subjectivity. Rationally and freely the subject makes himself what he is, but never in his life is the making completed.

The essence of man is not some single operative principle but a structure of several operative principles ; it is not some single perfection but a combination of several distinct perfections that ground and penetrate all intentional acts. Progress in the study of man will not be found in any attempt at reduction but by increasingly precise investigation of the many elements which make up the complex unity of man.